

Slavo Kukić

MEDIJI U BIH – STANJE I MOGUĆI PRAVCI RAZVOJA

1. Uvod

Nema dvojbi da je Bosna i Hercegovina, prethodnih dvadesetak godina, prošla pravu Golgotu. Ona, međutim, iz 90-ih godina 20. stoljeća je jedna od najtežih ratnih Golgota 20. stoljeća na tlu Evrope uopće. Kakav je, pak, rat posrijedi bio? U vezi s tim se, istina, mogu sresti različiti pristupi. Za jedne, rat u BiH je, po svemu, forma vanjske agresije na suverenu zemlju. Za druge, međutim, kojih nije ništa manje, posrijedi nije agresija nego klasični oblik građanskog rata, određenog konfesionalnim i nacionalnim činiteljima. Traganje za odgovorima na tu vrstu pitanja, dakako, nije stvar prošlosti. Dapače. I u godinama i desetljećima koji slijede znanost će se tome posvećivati. I sve su prilike kako bi taj odgovor, kako se vremenska distanca u odnosu na prethodni rat u BiH bude povećavala, mogao ići sasvim drugim smjerom. Kako bi, naime, mogao slijediti logiku da je ratna kalvarija na isteku 20. stoljeća u BiH imala odlike i agresije i građanskog rata – da je, još konkretnije, počela kao agresija, ali i to da je, što je rat dalje odmicao, u njoj sve prepoznatljiviji bio element građanskog sukoba na bazi nacionalnog i konfesionalnog.

Ova analiza se, međutim, traganjem za odgovorima na tu vrstu pitanja ne kani baviti. Analitička znatiželja joj je, naprotiv, usmjerenana na sasvim drugu dimenziju posljednje bh. kalvarije. Rat u BiH (1992–95) je, još konkretnije, za posljedicu imao totalnu podijeljenost s etničkim predznakom. Podijeljenost se, dakako, dogodila i u sferi

medija. Rat je, drugim riječima, za posljedicu imao podjelu na *tri potpuno odvojena medijska sustava*, među kojima, i to u najdoslovnijem značenju te riječi, nije postojalo nikakve korespondencije. S druge strane, sva tri medijska sustava su gotovo u istoj mjeri bila pod izravnim utjecajem triju vladajućih nacionalnih programa i politikâ triju vladajućih nacionalnih filozofija. Tri vladajuće nacionalne filozofije, personificirane kroz tri vladajuće političke stranke, utvrđivale su njihovu uređivačku koncepciju, žurnalistički ih profilirale, nalagale im zaokrete od tvrdih i nepopustljivih prema tolerantnijim i liberalnijim žurnalističkim rješenjima i žanrovima itd. Na kraju, tijekom rata je u njima, cijelo vrijeme, iako nekada manje a nekada više izražena, dominirala i svojevrsna ratnohuškačka logika.¹

Daytonski mirovni sporazum je, istina, utjecao na povlačenje ratnohuškačkog žurnalizma koji je bh. medije karakterizirao prije njega. Povlačenje, međutim, ne znači i potpuno potiskivanje. Dapače, s vremena na vrijeme je takva medijska logika još uvijek prisutna, iako u bitno većoj mjeri u medijima na prostoru Republike Srpske, onima nad kojima je izravni patronat ili, pak, neki drugi vid kontrole imao SDS, vodeća politička stranka sa srpskom političkom retorikom. No, na takvu logiku imuni nisu ni drugi bh. mediji, oni iz ostalih dvaju medijskih sustava. Zov rata se, s vremena na vrijeme, mogao prepoznati i u njima. S druge strane, otklonjena nije ni kontrola medija koju su u svojim rukama držale vladajuće nacionalne stranke. I nakon Dayton je, naprotiv, medijima pod njihovim patronatom bila strana profesionalna novinarska logika da se javnost integralno upozna s činjenicama. Umjesto toga, dominiralo je pravilo da se o činjenicama, koje ne idu u prilog »naše« stvari, ne treba ni pisati, ni

¹ Od ovakve ocjene izuzeti se može zaista mali broj medija koji se nisu uklapali u ovako prepoznatljivo razbijen bh. medijski prostor. Oni bi se, ali zaista kolokvijalno, mogli zamisliti kao dijelovi nekog zasebnog, *četvrtog medijskog sustava*, koji je u izvjesnoj medijskoj korespondenciji sa svakim od prethodna tri, i koji se može smatrati potencijalnim vezivnim sredstvom među njima. Međutim, domet ove grupe medija je u to vrijeme bio uistinu regionalno, ponajčešće lokalno ograničen. Stoga je i promišljanje o njihovom utjecaju na profiliranje javnog mnijenja zanimljivo više teorijski, dakle s aspekta mogućih efekata u bližoj ili nešto daljoj budućnosti, a manje iz uklanjanja njihovih učinaka u vremenu prije Dayton.

govoriti. Ako su, pak, posrijedi događaji koji se ne mogu zaobići, informacije treba uzimati selektivno, isključivo iz »svojih« izvora, službenih institucija, i bez istraživačke novinarske radoznalosti. »Zlatno« pravilo u izvješćivanju postaje logika da se javno mnijenje kreira na temelju informacija »svoje« strane. Prakticiranje eventualnog suprotstavljanja stavova onog »drugog« je prava rijetkost, a i tada se koristi s nakanom da se izvrši kritički obračun s njima zbog »dobro poznatih krajnjih namjera«.

Nakon 2000. godine evidentna je promjena u novinarskom profesionalizmu – i kod pisanih i kod elektroničkih medija. Gdje tražiti uzroke tome? Koncentrirani su, po svemu sudeći, oko tri bitne značajke, koje su za medijski prostor BiH postale indikativne već krajem 90-ih godina. Posrijedi je, prije svega, činjenica da se u tom periodu pojavio relativno velik broj alternativnih listova i drugih medija nezavisne orijentacije.² Među njima, posebice u skupini elektroničkih medija, važno mjesto zauzimaju oni u kojima je, u manjoj ili većoj mjeri, prisutan, pa i dominantan, strani kapital.³ Sve evidentnije, potom, postaje posustajanje medijskog izolacionizma. Izvjesno vrijeme i nakon Daytona je na prostoru Republike Srpske moguće bilo čitati uglavnom novine s područja tog entiteta i od izdavača iz SR Jugoslavije, dok su na prostoru pod kontrolom HVO-a kiosci nudili samo hrvatske tiskovine. Potkraj 90-ih, međutim, stanje se, barem kada je u središtu promatranja vizualni efekt, znatno poboljšava.⁴

Krajem 90-ih mogu se identificirati i prve naznake promjena u položaju novinarske profesije. Prvih pet godina 21. stoljeća one su evoluirale u promjene sa sasvim prepoznatljivom pozitivnom arhitekturom. Neupitan je, primjerice, kvalitativni pomak u slobodi

² U ovom kontekstu zaslužuju biti apostrofirani *Oslobođenje*, *BH Dani*, NTV Banja Luka, Radio Zid, Slobodna Bosna, ali i neki drugi.

³ Takve su OBN (Open Broadcast Network), Radio FERN, Radio 27, Projekt ZAJEDNO, TV pool, itd.

⁴ Na čitavom prostoru BiH moguće je, iako još uvijek ne tako često, bilo pronaći sve, ili barem dobar dio značajnijih dnevnih i tjednih tiskovina koje izlaze na prostoru BiH. Uz njih više uopće nije posebno veliki problem doći i do svih značajnijih tiskovina s područja susjednih država, onih pod kontrolom oficijelnih vlasti, ali i svih drugih, ponajprije onih koji vlastima oponiraju, a koje imaju značajnog utjecaja na javno mnijenje.

novinarskog izričaja. Razlozi tome su višestruki. U pitanju je, prije svega, stalan rast broja međunarodnih organizacija koje pomažu, ali i nadziru, profesionalnu transformaciju medija u BiH.⁵ U pitanju je, potom, Odluka o slobodi informiranja i ukidanju krivičnih kazni za klevetu i uvredu⁶, kojom se ukida raširena praksa tretiranja uvrede i klevete kao kaznenog djela, i za njih se, umjesto zatvorske, dopušta izricanje samo novčane kazne. U pitanju je, na kraju, i činjenica da novinarske organizacije u BiH postaju agresivnije u pitanjima zaštite svojih članova i međusobno sve povezanije.⁷

2. Društvene promjene i njihovi učinci na oblast elektroničkih medija

Društvene promjene, sa svim što one posljednjih petnaestak godina podrazumijevaju, u BiH se, na dosta uvjerljiv način, zrcale i u sferi elektroničkih medija. Početak 90-ih godina 20. stoljeća BiH je započela s relativno malim brojem elektroničkih medija, kraj stoljeća je dočekala s neprimjereno velikim brojem, a posljednjih devet godina njihov je broj stabiliziran na brojcima koja je i dalje, s obzirom na broj stanovnika, impozantna (tablica 1.).

⁵ Najkonkretnije: *Nezavisna komisija za medije* ima poziciju svojevrstnog ministarstva za elektroničke medije, u sastavu Ureda Visokog predstavnika instaliran je *zamjenik za medije*, ali i *Odjeljenje za razvoj medija*, u sastavu Ombudsmena Federacije BiH utemeljen je i *specijalni pomoćnik za medije*, unutar svake međunarodne organizacije, zadužene za implementaciju Daytonskog sporazuma, djeluje odjel za medije, itd.

⁶ Odluku je sredinom 1999. donio Visoki predstavnik u BiH.

⁷ Primjerice, četiri novinarske organizacije, koje su tada djelovale, krajem 1998. godine potpisuju *Memorandum o razumijevanju*. Potkraj travnja 1999. je već šest novinarskih asocijacija potpisalo *Kodeks za štampu u Bosni i Hercegovini*. Sredinom lipnja 1999. u Neumu je održana utemeljiteljska skupština *Asocijacije elektronskih medija BiH*, zamišljena kao institucija čiji je zadatak artikulacija i zaštita zajedničkih interesa svih elektroničkih medija u državi, itd.

Tablica 1. Kretanje broja radio i TV stanica 1991–2009.

RADIO I TV STANICE U BiH 1991–2009.								
Tip medija	1991.	1996.	1997.	2000.	2003.	2004.	2005.	Listopad 2009.
TV	5	29	52	71	42	42	42	45
Radio	54	92	156	210	141	141	146	144
TOTAL	59	121	208	281	183	183	188	189

Izvor: Udovičić et al. (2001), Thompson & De Luce (2002), Media Task Force (2003) i RAK (www.rak.ba)

Čemu zahvaliti ovakve trendove? Nagli porast broja radijskih i TV stanica u zadnjem desetljeću prošlog stoljeća posljedica je najmanje dviju grupa činjenica. U pitanju je, prije svega, liberalizacija mogućnosti njihova pokretanja – posebice mogućnosti pokretanja onih u privatnom vlasništvu. Rezultat takve liberalizacije je i gotovo eksplozivan porast broja privatnih radio i TV medija, onih lokalnog obilježja prije svega.⁸ Razvoj ovih medija su, nakon potpisivanja Daytonskog sporazuma, a s ciljem njihove profilacije kao nezavisnih i pariranja domaćim političkim elitama i medijima pod njihovom kontrolom, poticale i institucije međunarodne zajednice u BiH. Samo vlada SAD-a je, od okončanja rata do kraja 2003. godine, u tu svrhu usmjerila više od 50 miliona američkih dolara.⁹ Najmanje toliko, i s istim ciljem, utrošili su i različiti drugi donatori.¹⁰ U istom je periodu, s druge strane, evidentan i radikalni rast radijskih i TV stanica u javnom vlasništvu. Za pretpostaviti je da ga se može zahvaliti karakteru trendova koji ovo vrijeme obilježavaju. U pitanju je, prije svega, činjenica da je BiH tijekom 90-ih godina prošla iskustvo ra-

⁸ Od 144 radijskih stanica 2009. godine 78 njih je privatnih, a od 45 TV-stanica privatnih je 30.

⁹ Henderson et al. (2003), str. 3.

¹⁰ Fondacija Otvoreno društvo i Evropska komisija zajedno su potrošile najmanje isto toliko od 1996. Fondacija Otvoreno društvo alocirala je više od 7,5 miliona KM (3,75 miliona eura) do 2000 (Jusić et al. /2001/, str. 15). Pored toga, međunarodna zajednica je investirala oko 17,5 miliona dolara (14 miliona eura) u samo jedan projekt, Open Broadcast Network (OBN), tokom 1996. i 1997, čime se ukupna suma popela na oko 20 miliona dolara (16 miliona eura) do 2000. (Jusić et al. /2001/, str. 19).

zornih ratnih sukobljavanja. Elektronički mediji su, prema tome, bili u funkciji informiranja i ratnog mobiliziranja stanovništva. A za tu su funkciju elektronički mediji, oni pod kontrolom jedne od triju nacionalnih političkih filozofija, bili najpogodnije sredstvo. No, potreba za tom vrstom medija nije prestala ni nakon rata. Naprotiv. Na lokalnoj razini ona se iskazuje u još jasnijoj formi. Razlog tome, među inim, treba tražiti i u procjeni lokalnih elita da se preko radio i TV stanica najefikasnije kontroliraju informacije koje se stanovništvu nude, a time najjednostavnije produžava vlast i vlastito političko trajanje.

Vrijeme nakon 2000. godine, međutim, karakterizira obrnut trend. Za samo tri godine, primjerice, broj radio i TV stanica pada za približno jednu trećinu. Razlog tome je u uvođenju regulacije u oblast elektroničkih medija. Zakonom o komunikacijama je, naime, uspostavljena Regulatorna agencija za komunikacije (RAK), tijelo odgovorno za regulaciju elektroničkih medija, ali i nezavisno u odnosu na institucije vlasti.¹¹ U nadležnost RAK-a je, temeljem zakona, dano izdavanje dugoročnih licenci, a u tom je procesu oko 50% emitera izgubilo ranije dozvole. Po istom osnovu RAK je u nadležnost dobio i praćenje rada, ali i izricanje sankcija zbog nepoštivanja osnovnih principa profesionalnog novinarstva.¹² Uspostavljanje i temeljni principi rada RAK-a nisu mogli ostati i bez pozitivnih učinaka. Iako su elektronički mediji i novinari još uvijek izloženi pritiscima svojih vlasnika i države¹³, dostignuti nivo novinarskih sloboda u BiH relativno je zadovoljavajuć.¹⁴

¹¹ Članom 4 apostrofiraju se regulatorni principi emitiranja – zaštita slobode izražavanja i raznolikosti mišljenja, poštujući općeprihvaćene standarde ponašanja, nediskriminacije, pravičnosti, točnosti i nepristranosti; razvoj profesionalnih i održivih komercijalnih i javnih emitera u namjeri da se uspostavi odgovarajuća ravnoteža između njih; odvojenost emitera od političke kontrole i manipulacije, radi jačanja demokratskih principa i temelja tržišne ekonomije, itd.

¹² U periodu 1998–2003. izrečene su ukupno 144 sankcije, od novčanih kazni do obustave emitiranja programa (RAK, 2004, str. 7–9).

¹³ Oko 58% novinara u BiH je i tijekom 2004. godine radilo bez ugovora, gotovo 50% postojećih radio i TV stanica i danas su u vlasništvu lokalnih ili kantonalnih vlasti i vlada, od kojih su gotovo u potpunosti ovisne, itd.

¹⁴ U izvještaju Reportera bez granica za 2003, BiH zauzima 37. mjesto u svijetu, iznad Španije i Italije, a daleko ispred svojih susjeda iz regiona, Hrvatske, bivše jugoslavenske republike Makedonije te Srbije i Crne Gore (Media Task Force /2003/, str. 11).

Napredak je, prema svim analizama, evidentan i kod javnih RTV servisa.¹⁵ No, taj je napredak i posebno važan. Radi se, naime, o medijima koji su relativno najgledaniji i najutjecajniji. Ali, napredak triju javnih RTV servisa nije bio nimalo jednostavan. Naprotiv. Započeo je, i to odmah po potpisivanju Daytonskog sporazuma, mukotrpnim sastavljanjem razbijenih dijelova prije rata jedinstvenog emitera.¹⁶ Ali, proces je znatnije intenziviran tek dvije godine kasnije. Sredinom 1998. potpisan je Memorandum o razumijevanju u restrukturiranju RTV BiH, kojim se predviđa uspostava RTV Federacije BiH i Javne korporacije za proizvodnju i emitiranje programa na području čitave zemlje. Godinu dana nakon toga Visoki predstavnik donosi Odluku o restrukturiranju sustava javnog emitiranja u BiH, kojom se utemeljuje novi sistem javnog emitiranja.¹⁷ Drugom odlukom o restrukturiranju javnog RTV sistema u BiH¹⁸, opet, osniva se Javni RTV servis za BiH te predviđa osnivanje posebne Javne korporacije na nivou BiH za prijenos radio i TV signala. Dvije godine kasnije, i opet nametanjem Visokoga predstavnika, rad triju javnih RTV servisa reguliran je novim zakonom¹⁹, a tijekom 2005. godine usvojeni su i novi zakoni kojima se, prema zahtjevima Evropske komisije, regulira sustav javnog emitiranja u BiH.²⁰

¹⁵ Danas u BiH djeluju tri javna RTV servisa – Javni servis BiH, RTV Federacije BiH te RT Republike Srpske – integrirani u Javni RTV sistem BiH.

¹⁶ Već je 1996. godine, na sjednici Vijeća za implementaciju Daytonškoga mirovnog sporazuma u Londonu, zatraženo da se donese novi pravni okvir za elektroničke medije u BiH. Sredinom 1998. Vijeće za implementaciju mira zatražilo je integraciju cjelokupnoga prijenosnog sustava u BiH.

¹⁷ Učinio je to Carlos Westendorp 31. 07. 1999, na samom kraju svog mandata. Odlukom se uspostavlja novi zakonski okvir za rad Javne RTV BiH i RTV Federacije BiH, ali i zahtijeva uspostavljanje javne RTV RS u skladu s najvišim međunarodnim standardima, instalira se princip transparentnog i adekvatnog financiranja javnih RTV u BiH, propisuje se donošenje dodatnih propisa s ciljem racionalizacije i legalizacije aktivnosti stranih RTV na teritoriji BiH (HTV i RTV Srbije), itd.

¹⁸ Odluku je Visoki predstavnik u BiH nametnuo u listopadu 2000. godine.

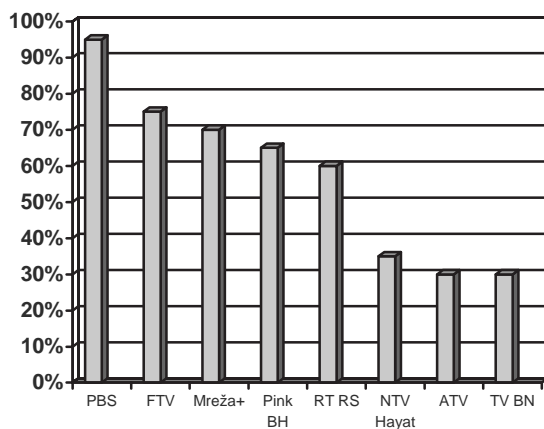
¹⁹ U svibnju 2002. Visoki predstavnik Wolfgang Petritsch nametnuo je *Zakon o osnovama sistema javnog emitiranja i javnog servisa u Bosni i Hercegovini*.

²⁰ Novu zakonsku regulativu vladajuće političke elite, prema mišljenjima medijskih analitičara, nastoje iskoristiti za ponovo uspostavljanje kontrole nad njihovom uređivačkom politikom. Hoće li u tome i uspjeti? U ovom momentu je o tome dosta nesigurno spekulirati.

3. Današnja slika bosanskohercegovačkog tržišta elektroničkih medija

Prema registru RAK-a²¹, u BiH danas djeluje šest javnih radiotelevizijskih servisa²², te još 182 radio i TV stanice²³. Pet je TV kanala koji pokrivaju teritorij čitave države²⁴. Na državnoj razini, uz njih, djeluje i Mreža Plus, komercijalni program kojeg proizvodi mreža nekoliko stanica. No, budući da ne posjeduje vlastitu, nego se koristi frekvencijama stanica-učesnica, ne može se smatrati zasebnim kanalom. Konkurencija su im i TV stanice iz susjednih država – Hrvatske, Srbije i Crne Gore, ali i domaće stanice koje su sve jače: NTV Hayat iz Sarajeva i Alternativna Televizija (ATV) iz Banja Luke, TV BN iz Bijeljine, te TV TK (Tuzlanskoga kantona) (slika 1.).

Slika 1. Pokrivenost teritorije signalom TV stanica u BiH.

Izvor: MIB, Podaci o pokrivenosti TV signalom teritorije BiH pojedinih TV stanica

²¹ Pogledati na: www.rak.ba

²² BHT i BH radio, FTV i Radio Federacije, TV RS i Radio RS.

²³ Među njima je 39 TV (15 javnih i 24 privatne) te 143 (63 javne i 80 privatnih) radijske stanice.

²⁴ BHTV 1, RTV FBiH – kanal Federacije, RTRS – kanal Republike Srpske, OBN – Open Broadcast Network, te TV Pink BiH – odjel komercijalne stanice iz Srbije, koji je 2003. formirao ispostavu u BiH.

Na tržištu emitiranja su – iako sve manje izraženo – još uvijek dominantna tri javna RTV servisa. U prilog tome govore i podaci o udjelu u gledanosti (tablica 2.).

Tablica 2. TV udio u gledateljstvu / publici za BiH (2002–08).

	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.
BHT, FTV, RTRS	37,9	33,5	31,8	22,2	25,1	24,5	23,4
Domaće TV stanice (Pink BH, OBN, HAYAT, ATV, TVBN i ostale)	42,5	45,1	48,0	42,4	40,7	41,8	43
HRT 1, HRT 2, Nova TV, RTL Hrvatska, PINK BG, RTS BG, ostale ino TV stanice	14,3	16,3	15,5	31,7	32,1	26,6	25,1
Satelitski TV kanali	5,2	5,2	4,7	3,7	2,1	7,1	8,5

Izvor: Mareco Index Bosnia, Mjerenje gledanosti TV stanica (2002–05).

Već i letimičan pogled na podatke iz prethodne tablice upućuje na razloge radikalnog pada udjela triju javnih servisa u gledateljstvu. U pitanju je, očito, radikalni porast udjela TV stanica iz susjedstva BiH. Što je razlog tome? Posrijedi je, dakako, veći broj razloga. U pitanju je, prema raspoloživim podacima, prvenstveno širenje pokrivenosti broja domaćinstava kroz kabl (problem »neovlaštenog« dekodiranja programa HTV 1, HTV 2, Nova TV), koje je indikativno posebice 2005–06, zbog kojega se udio u gledanosti tzv. ino TV stanica u BiH rapidno povećao.

3. 1. Hrvatski nacionalni kanal – osvrt unazad

Tijekom 2002. Visoki predstavnik za BiH nametnuo je zakone o tri javna emitera – Javnom servisu BiH, RTV FBiH te RTV RS. Na kraju, a na temelju zahtjeva Evropske unije, u listopadu 2005. državni parlament usvojio je Zakon o javnom RTV sustavu i Zakon o javnom RTV servisu BiH, a sredinom 2006. Narodna skupština RS-a Zakon o RTV RS. Federalni parlament je, međutim, isti zakon, kojim bi se regulirao rad federalne radiotelevizije, usvojio tek u lipnju 2009. Razlog ovom kašnjenju je upravo zahtjev za hrvatskim nacionalnim kanalom, na kojem ustrajavaju stranke s hrvatskim predznakom u federalnom parlamentu.

Zahtjev za hrvatskim nacionalnim kanalom, međutim, ima nešto dulju povijest. Tijekom rata su na prostorima pod kontrolom Armije BiH i Vojske RS-a funkcionirale nacionalne radiotelevizije. Na Palama je, naime, utemeljena Srpska RTV, koja je bila pod izravnom kontrolom SDS-a, dok je RTV Sarajevo – u svibnju 2002. preimenovan u RTV BiH – potkraj 2002. pod svoju kontrolu preuzeo SDA, »što se nastavilo do kraja rata, pa i nekoliko godina poslije završetka oružanih borbi« (Kontić, 2006). HDZ, pak, tijekom rata nije stvarao svoju radioteleviziju već je, u svojstvu svoje dakako, koristio HRT iz susjedne Hrvatske. Postavlja se pitanje – zašto? Odgovor je u sferi nagađanja. No, nije nemoguće da je takvo opredjeljenje samo dio općeg koncepta, koncepta podjele BiH, prema kojem nacionalna RTV, budući da je Hrvati već imaju, i nije bila potrebna.

Ishod rata, međutim, nije išao na ruku ratnim planovima o podjeli BiH. Stoga se, u neposrednom poslijeratnom vremenu – u kojem su dvije druge vladajuće nacionalne partije imale elektroničke medije pod svojom kontrolom – iz krugova HDZ pokušalo parirati stvaranjem novog TV emitera. Potkraj kolovoza 1996. formiran je Erotel, s nakanom da se razvija kao hrvatska televizija u BiH. No, ubrzo je postalo jasno kako taj projekt nema realnih šansi na uspjeh. Prema dozvoli za emitiranje, koju je 1999. godine izdala Nezavisna medijska komisija, Erotel je trebao emitirati program posredstvom jedanaest predajnika, a ostale, koje je do tada koristio, predati na upotrebu novoosnovanoj

RTV FBiH. Zaposlenici Erotela ovu odluku nisu prihvatili, zbog čega je i Erotel, opet odlukom Nezavisne medijske komisije, zatvoren sredinom veljače 2000. Zbog toga se nacionalni kanal kasnije nastojalo osigurati u okviru RTV FBiH. Zbog neudovoljavanja zahtjevu te vrste, uostalom, zeleno svjetlo u federalnom parlamentu nije dobio ni prvi Zakon o RTV FBiH, onaj koji je u parlamentarnoj proceduri bio u drugoj polovici 1998. godine. Isti odnos zadržan je i prema svim zakonima o javnim servisima i nakon toga – kako na federalnoj, tako i na državnoj razini.

Prisjetimo se, među inim, događanja u vezi s usvajanjem Zakona o javnom RTV sustavu i Zakona o javnom RTV servisu u BiH, koji su u parlamentarnoj proceduri bili tijekom 2005. godine. Zastupnički dom Parlamentarne skupštine je, usprkos suprotstavljanju hrvatskih zastupnika, usvojio predložene tekstove dvaju zakona. No, Klub hrvatskih zastupnika iskoristio je mogućnost koja mu na raspolaganju stoji u Domu naroda i pozivom na vitalni nacionalni interes usvajanje zakona odložio do odluke Ustavnog suda o utemeljenosti navedenog poziva.

Prisjetimo se, potom, sudbine Zakona o RTV FBiH, koji je u parlamentarnoj proceduri bio tijekom 2006. U Zastupničkom domu federalnog parlamenta zakon je usvojen, ponovo preglasavanjem zastupnika Hrvata. I ponovo je iskorišten institut poziva na vitalni nacionalni interes i zatraženo mišljenje Ustavnog suda u vezi s tim. Za razliku, međutim, od Ustavnog suda BiH ovaj je ustavni sud uvažio prigovor i naložio vraćanje čitave procedure usvajanja zakona na početak. Istina, Ustavni sud Federacije nije osnovu za uvažavanje prigovora Kluba hrvatskih zastupnika u Domu naroda federalnog parlamenta pronašao u nepostojanju hrvatskoga nacionalnog kanala, nego u načinu na koji je zakonom strukturiran UO ove kuće. Usprkos tome, odluka Ustavnog suda je u javnosti prikazana baš na taj način – kao pozitivna reakcija na zahtjev za hrvatskim nacionalnim kanalom.

Isti scenarij, što se reakcije Ustavnog suda FBiH na zahtjev Kluba hrvatskih zastupnika tiče, nije se ponovio i tijekom 2009. Vlada je, naime, usvojila prijedlog tog zakona većinom glasova. Protiv prijedloga Vlade bili su svi članovi Vlade Hrvati. Hrvati su protiv novog

zakonskog rješenja bili i u federalnom parlamentu. Na kraju, prema Ustavnom sudu su, kao i tri godine ranije, iskoristili institut poziva na vitalni nacionalni interes. I opet je traženo zakonsko instaliranje hrvatskoga nacionalnog kanala. No, Ustavni sud ovaj put nije pronašao ni jedno valjano uporište da tom zahtjevu udovolji. Novim zakonom je, naime, otklonjen razlog koji je Ustavni sud iskoristio kao argument za udovoljavanje pozivu na vitalni nacionalni interes 2006. godine.

3. 2. Političke pozicije u odnosu na zahtjev za hrvatskim nacionalnim kanalom

Institucije međunarodne zajednice u BiH suprotstavljaju se zakonskom sankcioniranju logike o izgrađivanju javnog RTV sustava u BiH kao strukture nacionalnih TV i radijskih emitera, usto i emitera s vlastitom uređivačkom politikom. Duh neprihvatanja takve logike ispunjava sve odluke Visokog predstavnika o Javnom RTV sustavu do danas. Da se u odnosu na to, potom, ništa specijalno nije dogodilo ni dolaskom Miroslava Lajčaka na tu funkciju pokazalo se prilikom njegove prve posjete Mostaru. Na pitanje novinara u vezi s tim, Lajčak nije ostavio ni najmanje prostora za eventualno drugačija tumačenja. Komentirajući odluku federalne vlade i suprotstavljanje njezinih ministara iz reda Hrvata, apostrofirao je kako njihov zahtjev za nacionalnim kanalom »vodi etničkoj segregaciji i to ja nikada neću dopustiti. Ako neko želi TV samo na jednom jeziku i samo za jedan narod onda može, sukladno tržišnoj ekonomiji, napraviti privatnu TV kuću i tu neće biti nikakvih ograničenja« (Lajčak, 2007).

Umjesto takve logike nacionalnih kanala Ured Visokoga predstavnika istrajava na izgradnji Javnog RTV sustava kao strukture sastavljene od četiri pravna subjekta – BHRT-a kao Javnog servisa na razini BiH, dvaju entitetskih emitera, te Korporacije javnih RTV servisa. Pri tome se inzistira na pristupu da sva tri emitera moraju biti u funkciji javnih servisa, dakle u funkciji zadovoljavanja potreba i interesa svih građana – na razini BiH, odnosno dvaju entiteta. Svi

emiteri, potom, i u svojoj kadrovskoj strukturi i u svojoj programskoj orijentaciji moraju odražavati raznolikosti bh. društva – kako jezične, tako i etničke, kulturološke, konfesionalne, regionalne i dr.

Pozicije, međutim, vladajućih političkih struktura u BiH ne korespondiraju s ovako strukturiranom filozofijom međunarodne zajednice. Dapače. Kod svih njih moguće je identificirati svojevrсна odstupanja. Najmanja su, kako stvari stoje, kod bošnjačkih političkih elita. Ako bi se htjelo istaknuti ono što ih označava onda je to, u smislu optimalnog koncepta, zalaganje za RTV BiH, koja je strukturirana kao javni servis građana. Unutar tih elita se, međutim, ne može identificirati niti osobito protivljenje postojećem, dakle konceptu iza kojeg stoji Ured Visokoga predstavnika, ali i Ured Evropske komisije u BiH. Srpske političke elite, pak, kao i u svim drugim sistemskim rješenjima, bitno odlikuje istrajavanje na održanju *statusa quo*, dakle rješenja po kojem RTV RS nije upitna kao dio javnog RTV sustava. No, pri tome im se kadrovska i uređivačka politika nalaze u nesuglasju sa zakonskim rješenjima. Ako bi se njih slijedilo, RTV RS bi – i u kadrovskom i u programskom smislu – morao zrcaliti sve razlike na prostoru ovog dijela BiH. Upitno je, međutim, koliko se to stvarno i događa. U kadrovskoj strukturi je, primjerice, gotovo irelevantan udio ne-Srba. Time je, po prirodi stvari, ovaj emiter i u jezičnom smislu u funkciji promocije samo jedne, srpske posebnosti. Takva struktura mora imati odraza i na uređivačku, programsku orijentaciju. Najveće suprotstavljanje konceptu tri emitera – u formi koju zagovara OHR – je među hrvatskim političkim elitama. Razloge tome one pronalaze u tezi da i Srbi i Bošnjaci imaju svoje javne servise – Srbi RTV RS, a Bošnjaci RTV FBiH – te da je potpuno neprepoznatljiv i BHRT. Iz toga se izvlači zaključak kako su Hrvati medijski neravnopravni, depresirani više čak i od pozicije nacionalnih manjina u Evropi, te da im Ustav BiH, ali i sve međunarodne konvencije i standardi jamče pravo na javni RTV servis na vlastitom jeziku.

Iz takvoga generalnog odnosa proizlazi i karakter svakodnevnog komuniciranja tih elita s hrvatskom populacijom u BiH. Njega nerijetko, primjerice, odlikuju i pozivi političkih lidera na neplaćanje RTV takse, stimuliranje duha odbijanja postojećih javnih emitera

– federalne RTV prije svega – traženje drugog značenja u svim ponuđenim programskim sadržajima i slično.

Stvarnost je, nažalost, drugačija i sugerira potpuno druge zaključke. Veći je broj medija i danas koji emitiraju program na hrvatskom jeziku, promoviraju hrvatsku kulturu i identitet. A odreda su u teškoj materijalnoj situaciji, gotovo pa na izdisaju. Među njima su u ovom momentu najeklatantniji primjer Radio Herceg-Bosne i Hercegovačka RTV. Ako bi hrvatske političke elite, koje se toliko brinu za sudbinu Hrvata, danas išta trebale činiti, to je svakako spašavanje navedenih, ali i nekih drugih TV i radijskih stanica. A što čine? Bukvalno ništa. Što je sa zabrinutošću za hrvatski jezik, kulturu, nacionalni identitet? Pojednostavljeno, nema ih uopće na stvarnom dnevnom redu.

3. 3. Ima li rješenja?

Teško se, iz pozicije vrijednosno neopterećene analize, prikloniti tezama kako budućnost BiH uopće može biti u nacionalnim javnim servisima ili – vokabularom promotora takve logike kazano – javnim RTV servisima na jezicima konstitutivnih naroda. Veći je, dakako, broj argumenata koji im ne ide u prilog. Jedan od njih je, bez dvojbi, i u vezi s nedavnom prošlošću, ali i sadašnjošću BiH. Prisjetimo se, primjerice, da su mediji pod kontrolom nacionalnih političkih elita početkom 90-ih bitno doprinosili podizanju nacionalnih frustracija i netrpeljivosti, ali i ratničkog huškanja u odnosu na druge – nacije, konfesije, čak i neistomišljenike. Iz te perspektive promatrano isključiti ne treba mogućnost da ih se, koliko sutra, izdigne na pijedestal odgovornosti za ratne strahote koje su BiH i njezini građani prolazili na razmeđu dvaju milenija. Takve se misije, treba priznati, u značajnoj mjeri mediji, javni servisi također, nisu odricali ni u neposrednim poslijeratnim godinama. Odstupanje, pak, od logike 90-ih teško da se može zahvaliti narasloj svijesti o počinjenim greškama i potrebi usvajanja evropskih standarda novinarske profesije. Potpuno suprotno, evolucija se ima zahvaliti nametnutim pravilima igre koje je posredovala međunarodna zajednica.

Vraćanje u ambijent, u kojem su mediji – u ovom slučaju javni servisi – u funkciji promocije svojih nacionalnih elita i zaštite »svojih« nacionalnih interesa može biti motor pokretač reaktiviranja duha nedavne prošlosti. A to, opet, ne može biti u funkciji integriranja bh. države i društva, ali ni u funkciji dobra ni kolektiva, ni pojedinca kao njegova sastavnog dijela.

Radi li se, pak – a u ovom slučaju posrijedi je baš to – o hrvatskom kanalu na javnim servisima – ili, kako ga vole nominirati, kanalu na hrvatskom jeziku – time se lista argumenta »protiv« ne iscrpljuje. Dapače, trebalo bi mu dodati barem još tri. Hrvati su, prije svega, u BiH najmanje brojna konstitutivni narod. Rat ih je, osim toga, gotovo prepolovio. Prema popisima stanovništva 1991. Hrvati su živjeli u svih 109 općina, koliko ih je u BiH bilo. Zahvaljujući ratu, oko 40% Hrvata je – prema procjenama dakako – definitivno završilo izvan BiH. I ne samo to. Ratom je bitno reduciran i prostor na kojem su koncentrirani. Umjesto čitavog prostora BiH kao prostora koji su nastanjivali, danas je taj dio bh. populacije koncentriran na nekoliko teritorijalnih oaza. Radi se, prije svega, o prostoru od Neuma i Stoca do Livna i Kupresa, potom području srednje Bosne, te svojevrsnim posavskim demografskim »džepovima«.

Logika nacionalnih kanala bi, u takvom ambijentu, mogla samo dodatno stimulirati proces pokretanja i onih koji su sve prethodne godine istrajavali ostati kod svojih domova u područjima izvan no-voformiranih hrvatskih demografskih »oaza«. Je li takav proces – pa i kao mogućnost – hrvatski nacionalni interes?

Teško bi, osim toga, bilo moguće osigurati i ljudski potencijal koji bi takav kanal programski mogao opskrbljivati. To jeste tehnički, ali zato ne i nevažan detalj u čitavoj priči koju pokreću promotori nacionalnih kanala. U takvim uvjetima ideja bi – kao i u slučaju Erotela – bila ugrožena u samom začetku, čak i pod pretpostavkom da su programska orijentacija i uređivačka politika izgrađene na najvišim principima novinarske profesije.

Na kraju, želite li vlastiti nacionalni kanal, morat ćete to i platiti. Malo je vjerojatno da ne želiš zajednički projekt s drugim – ili drugima – a da od njega očekuješ solidarnost u financiranju svojega

vlastitoga, usto i po njegovoj profesionalnoj orijentaciji upitnoga. Morat ćeš, dakle, za financiranje takvog projekta osigurati i vlastiti izvor sredstava. Jesu li Hrvati u BiH to u mogućnosti?

Rješenje ne može biti ni u onom što se nerijetko danas zagovara kao alternativa. U uvjetima BiH nema, primjerice, javnog RTV servisa koji počiva na principu novinarskog profesionalizma kao jedinog kriterija u kadrovskoj selekciji, na kvaliteti kao jedinom kriteriju u programskom strukturiranju i slično. To, istina, jesu veoma važni kriteriji izgradnje elektroničkog medija. No, u bh. slučaju – i ako se radi o javnim servisima – bez drugih bi mogli biti iskorišteni kao instrument određene etničke ideologije. Ne mogu kvaliteta i profesionalizam biti argument za potiskivanje u drugi plan svih hipoteka bh. stvarnosti. Dapače, te hipoteke obavezuju na veći stupanj osjetljivosti za ono što može biti izvor frustracija i netrpeljivosti, uzrok razdvajanja i udaljavanja. Mora se, drugim riječima, jako voditi računa o elementu etničkog – svugdje gdje on može doći do izražaja.

Filozofija se javnih servisa ne može temeljiti ni na logici tzv. duplih aršina – logici da su na jednoj vrsti premisa sazidani zakoni, a da dnevno funkcioniranje slijedi sasvim druge matrice. I sadašnjim su zakonima javni RTV servisi obvezani da, primjerice, u svakodnevnom funkcioniranju, ali i u svojoj programskoj orijentaciji, oslikavaju svu šarolikost bh. društva, i to onu prema popisima iz 1991. godine. Koliko oni, međutim – ili barem dio njih – tako i funkcioniraju? I, ima li prostora da se tu, i u okviru postojećih rješenja, napravi značajan iskorak? Ako je, pak, odgovor na prethodno pitanje potvrđan, gdje je razlog da do takvog iskoraka i ne dođe?

Želi li se osmisliti javni RTV sustav koji može biti pretpostavka evropske budućnosti BiH, moguća su barem dva rješenja. Prvo, koje je na tragu evropskog sustava vrijednosti, ali i u funkciji integriranja bh. države i društva, je rješenje koje polazi od orijentacije na izgradnju jedinstvenog – i jedinog dakako – RTV servisa na razini BiH. Takav servis preporuča i veličina prostora, ali i broj stanovnika BiH. Takav servis, potom, preporučuju i materijalne mogućnosti BiH. S tri javna servisa, koliko ih se danas financira s jedinstvene RTV takse, teško je izgraditi radiotelevizije koje mogu izdržati nalet komercijalnih RTV

kompanija. Dapače, u takvim uvjetima u pitanje može biti dovedena i sama ideja javnog servisa.

Međutim, u slučaju opredjeljenja na jedinstveni RTV servis na razini zemlje zakonodavac bi morao voditi računa da stvori pretpostavke za strukturu koja će biti u funkciji spajanja a ne razdvajanja, u funkciji njegovanja različitosti kao bogatstva a ne usuda, u funkciji savlađivanja strahova i frustracija i gradnje povjerenja i spremnosti na zajednički život. Tko bi, primjerice – nema li u primisli druge nakane – mogao imati bilo što protiv Radiotelevizije BiH u kojoj je izbalansirana novinarska i urednička struktura, u kojoj bi se – u svim programskim žanrovima – našlo približno isto mjesta za sve etničke, jezične, kulturološke, regionalne, konfesionalne i ine različitosti i posebnosti. Tko bi, potom, imao išta protiv programa u kojem, s takvom kadrovskom balansiranošću, svatko govori jezikom kojeg smatra svojim, u kojem se čuje i bosanski i hrvatski i srpski u isto vrijeme – tim prije jer se radi o jezicima kod kojih je veoma visok stupanj sličnosti – i u kojem se gledateljima i slušateljima omogućuje da savlađuju i svoj, ali i jezik svojih sudržavljana.

Odbaciti, istina, ne treba ni postojeće, ili tome slično rješenje – dakle rješenje unutar kojeg postoji piramida na vrhu koje je Javni RTV servis BiH, a ispod njega regionalni – entitetski ili neki drugi – servisi. U funkcioniranju svih njih bi se, dakako, morala primijeniti ista logika kao u prethodnom slučaju izgradnje jedinstvenog RTV servisa BiH. Razlika bi bila tek u jednom detalju – da regionalni servisi potenciraju regionalne, a ne opće teme. Istina, ovakav koncept više košta. Ali, to nije rješenje koje se ne može argumentirati. Uostalom, i demokracija je blagodat koju treba platiti.

4. Umjesto zaključka

Vrijeme posljednjeg desetljeća 20. stoljeća u BiH karakterizira stanje opće podijeljenosti na tri zasebna i među sobom nekorespondirajuća etnička prostora. Ta podijeljenost zaobišla nije ni medije. Za njih je, osim toga, i u istom tom vremenu indikativna i potpuna kontrola triju

nacionalnih političkih filozofija. Do promjena, pozitivnih dakako – kako onih u novinarskom profesionalizmu, tako i promjena u položaju novinarske profesije – dolazi nakon 2000. godine.

Društvene promjene, indikativne za period tranzicije, bez posljedica nisu ostale ni u sferi medija. U prethodnih dvadeset godina one se, istina, zrcale u dva, međusobno oprečna trenda. Vrijeme do 2000. godine karakterizira radikalan rast broja elektroničkih medija, a vrijeme nakon toga trend njihovog smanjivanja za približno jednu trećinu u odnosu na 2000. U radu su, dakako, markirani i osnovni uzroci takvim trendovima – liberalizacija mogućnosti pokretanja medija i radikalan rast radijskih i TV stanica u javnom vlasništvu na jednoj, te uvođenje regulacije u oblast elektroničkih medija na drugoj strani.

Promjene su, potom, radi li se o elektroničkim medijima, prepoznatljivije i u njihovom udjelu u ukupnom gledateljstvu. Generalno se, promatraju li se trendovi u udjelima elektroničkih medija u ukupnom gledateljstvu u posljednjih desetak godina, može govoriti o sve manjem utjecaju triju javnih RTV servisa, ali i relativno značajnom rastu udjela satelitskih, te radijskih i TV stanica iz susjednih zemalja – Hrvatske i Srbije posebice.

U radu je tretirano i pitanje nacionalnih RTV emitera, posebice hrvatskog nacionalnog kanala ili, kako se zastupnici prava na ovaj kanal radije izražavaju, prava na kanal na hrvatskom jeziku. Dana je retrospektiva zahtjeva, koja seže u vrijeme neposredno nakon rata, ali i strategija borbe za njegovu materijalizaciju. Posebice su, u tom kontekstu, prikazane različite političke pozicije u odnosu na zahtjev za nacionalnim kanalima – od one koja karakterizira institucije međunarodne zajednice do karakterističnih pozicija domaćih političkih elita. Rad je pokušao dati i odgovor na pitanje: ima li rješenja? Pošlo se od nedvosmislene pozicije da budućnost BiH ne može biti u nacionalnim RTV emiterima. Ponuđeni su i argumenti u prilog navedenoj tezi. U prilog opredjeljenju protiv zahtjeva za hrvatskim nacionalnim kanalom su, potom, apostrofirani i dodatni argumenti – od toga da logika nacionalnih kanala dodatno stimulirala dovršavanje etničkog pregrupiranja Hrvata, preko uvjerenja kako za uspostavu takvog kanala ne postoji ni minimum ljudskog poten-

cijala koji bi ga programski opskrbljivao, do pitanja zaokruživanja financijske konstrukcije takvog RTV servisa.

Protivljenje zahtjevu za nacionalnim kanalom, istina, ne može biti argument ni za druga rješenja koja se u BiH nude – kako pozivanju na novinarski profesionalizam kao jedini kriterij, tako i često prisutnom raskoraku između norme i stvarnosti. Ali su, zato, ponuđena dva modela mogućeg rješenja – jedan koji se temelji na izgradnji jednog i jedinstvenog RTV servisa za čitavu BiH, i drugi koji je, u manjoj ili većoj mjeri, blizak rješenju koje već imamo. I u jednom i u drugom slučaju se, doduše, apostrofiraju i pretpostavke koje takve modele čine mogućim.

Literatura

- Druga odluka o restrukturiranju javnog RTV sistema u BiH, listopad 2000.
- EC – European Commission (18. 11. 2003), *Report from the Commission to the Council on the preparedness of Bosnia and Herzegovina to negotiate a Stabilization and Association Agreement with the European Union*. Bruxelles: Commission of the European Communities.
- Henderson, Gwyneth, Kilalić, Kontić (siječanj 2003), *The Media Environment in Bosnia Herzegovina: An Assessment for the USAID Mission in BiH*, neobjavljeni izvještaj.
- Javni RTV servisi BiH – od ideje do radikalnih rješenja (2000), *Novosti o medijima*, br. 66/2000, Sarajevo.
- Jusić, T., Kontić, B., Halilović, M., Lučkin, S., Babović, Z. (ed.) (2001), *The Challenge of Change: Media in Bosnia-Herzegovina 1991.–2001.*, Media Working Group for Bosnia-Herzegovina.
- Kodeks za štampu u BiH, travanj 1999.
- Kontić, B. (2006), »Šarafcigerom na sistem, ili zašto u BiH nikada neće funkcionisati javna RTV«, *Puls demokratije*, br. 3, studeni–prosinac 2006.
- Kukić, S. (1997), »The National Media of Bosnia and Herzegovina and Professional Journalism«, u: *Zbornik radova s Devete međunarodne znanstvene konferencije »Journalism and intercultural Communication«*.
- Kukić, S. (1999), »Informacijsko društvo i slobodno novinarstvo – bosanskohercegovačko iskustvo«, u: *Zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa »Komunikacijski sustavi«*, Zagreb.
- Kukić, S. (2001), »Javni RTV sustav kao faktor reintegracije i demokratizacije BiH«, u: *Zbornik radova s TV-festivala u Baru*, Crna Gora.
- Kukić, S. (2001), »Tranzicija javnih elektronskih medija u BiH«, u: *Zbornik radova s TV-festivala u Sarajevu*.

- Kukić, S. (2004), *Sociologija medija*, u: *Sociologija, teorije društvene strukture*. Sarajevo: Sarajevo Publishing.
- Labernik, T. i Budalić, R. (travanj 2000), *Djelatnost i funkcije javnog RTV servisa za BiH (PBS BiH)*, radni materijal. Sarajevo.
- MEDIA TASK FORCE, *Media in South Eastern Europe: Legislation. Novinarstvo u pluralističkom društvu* (1991), zbornik radova. Zagreb: Alinea.
- »Televizija širom Evrope. Regulacija, politika i nezavisnost«, radna verzija izvještaja o *Praćenju medijske regulacije i politike u Bosni i Hercegovini*.
- Thompson, M. i Dan de Luce (2002), *Escalating to Success? The Media Intervention in Bosnia and Herzegovina*, u: M. E. Price i M. Thompson (ed.) (2002), *Forging Peace: Intervention, Human Rights and the Management of Media Space*. Edinburgh: University Press.

Internetski izvori

- Lajčak, M. (2007), *Neće biti isključivog hrvatskog kanala u BiH*, u: URL = www.superbosna.com/vijesti/politika/, pristup ostvaren 17. 07. 2007.
- RAK – Regulatorna agencija za komunikacije, *Pravilo o medijskoj koncentraciji i vlasništvu nad elektronskim i štampanim medijima (Pravilo 21/2003)*, Sarajevo, 1. 04. 2004, u: URL = <http://www.rak.ba>
- Zakon o javnom radiotelevizijskom sistemu Bosne i Hercegovine*, u: http://www3.bhrt.ba/index.php?option=com_content&task=view&id=12&Itemid=101
- Zakon o Radio-televiziji Federacije BiH*, u: URL = <http://www.fbihvlada.gov.ba>